

פירות וירקות חיים ומבושלים

יגאל דוד פיש

ראשי פרקים:

- א. דין פירות וירקות שטובים יותר מבושלים מחיים
- ב. גדר 'רוב בני אדם'
- ג. דין פירות וירקות שדרכם להאכל חיים
- ד. הגדרת טוב לאוכלו ודרך לאוכלו

א. דין פירות וירקות שטובים יותר מבושלים מחיים

בשני סעיפים דן המחבר בדין ברכת פירות וירקות כאשר הם חיים או מבושלים, בהתאם לאופן הטוב והראוי לאכילתם ולדרך בה נוהגים אנשים לעשות זאת.

בסימן רה (א):

"על הירקות מברך בורא פרי האדמה, ואפילו בשלם; וכן כל פירות וקטניות שטובים חיים ומבושלים, מברך עליהם לאחר בישולם כברכתם הראויה להם קודם שיבשל; אבל קרא וסילקא וכרוב וכיוצא בהם, שטובים מבושלים יותר מחיים, כשהם חיים מברך שהכל, לאחר בישולם בורא פרי האדמה; ותומי (פי' שומים) וכרתי (פי' פורט בלע"ז) כשהם חיים, בורא פרי האדמה; לאחר שבישלם, שהכל. הגה: דמחשבי נשתנו לגריעותא, אפילו בשלם עם בשר ונשתבחו אין השבח מצד עצמן אלא מחמת הבשר שבהם (הר"י פ' כיצד מברכין)."

מלשון השו"ע משמע שפרי או ירק שטוב חי ומבושל באותה מידה, מברך את ברכתו הראויה (עץ או אדמה) בין כשהוא חי ובין כשהוא מבושל, ופרי שיותר טוב לאכילה חי או יותר טוב מבושל, מברך ברכתו רק במצבו היותר טוב, ובמצבו הפחות טוב מברך שהכל, אע"פ שטוב גם כך, רק פחות. (שהרי כתב "שטובים מבושלים יותר מחיים" מברך שהכל כשחיים, ולא שלא טובים כלל או לא ראויים חיים.) הדבר גם מתקבל בסברא, שברכת הפרי היא במצבו המשובח והמיטבי, ושבמצבים אחרים יורדת ברכתו.

אמנם קודם לכן בסימן ר"ב בסעיף י"ב בהלכות ברכת הפרות כתב עוד הגדרה:

"כל הפירות שטובים חיים ומבושלים, כגון תפוחים ואגסים, בין חיים בין מבושלים מברך בפה"ע; ואם אין דרך לאוכלם חיים אלא מבושלים, אכלם כשהם חיים, מברך שהכל; כשהם מבושלים, בפה"ע."

מה הכונה "אין דרך"? המגן אברהם הבין שהכונה שאין דרך כלל לאכלו, וביאר (סר"ה סק"ג) שאע"פ שבסימן ר"ה משמע שאם טובים יותר מבושלים אז מברך עליהם חיים שהכל, כאן בסימן ר"ב השמיענו המחבר שגם אם הפרי או הירק יותר טוב מבושל מחי, אם הוא טוב גם חי (למרות שרק מיעוט אוכלים אותו), מברך את ברכתו הראויה, ורק אם "אין דרך לאכלו חי", כלומר, שהוא טוב דק מבושל, אז מברך כשהוא חי שהכל (ומש"כ המחבר בסימן ר"ה ס"א הוא לאו דוקא), כך הסביר אותו מחצית השקל. וזה לשון המגן אברהם (רה ס"ק ג):

"ז"ל תר"י שאין נאכלין חיים מברך כשהן חיים שהכל וכ"מ סימן ר"ב ס"ב אבל כשהן טובים חיים אף על פי שהן יותר טובים כשהן מבושלים מ"מ יברך חיים בפה"א."

זה לשון תלמידי רבינו יונה כו'. ר"ל דמלשון השו"ע [משמע] אם טובים מבושלים יותר מחיים, אף על גב שגם חיים ראויים לאכילה, מכל מקום מברך עליהם כשהן חיים שהכל, אבל תלמידי רבינו יונה כתבו, דוקא אם אין נאכלין חיים כו': וכן משמע סימן ר"ב סעיף י"ב. שכתב ואם אין דרך לאכלן חיים אלא מבושלים, חיים מברך עליהם שהכל. והבין מ"א מה שכתוב אין דרך לאכלן חיים, על כרחך אין ראויים חיים, דאם לא כן אפילו שמבושלים יותר טובים, מכל מקום דרך לאכלן גם חיים, אלא על כרחך בעינן דוקא שלא יהיו נאכלים כלל חיים, וא"כ צ"ל דלשון השו"ע כאן הוא לאו דוקא:

האליה רבה (סימן ר"ה סק"א) חולק על המ"א ודעתו שצריך שיהיה דרך רוב בני"א לאכלו גם חי, ולא מספיק שהוא טוב גם חי:

"...ובכל אלו (קרא וסלקא וכרוב שפסק המחבר שמברך עליהם חיים שהכל כיון שטובים יותר מבושלים) צריך לומר אף שהן טובים נמי חיים, מ"מ אין דרך לאוכלן לרוב בני אדם חיים וכמ"ש בסימן ר"ב סעיף י"ב, ובזה נדחה דברי מג"א בס"ק ג' עי"ש..."

כלומר האליה רבה הבין גם הוא שסימן ר"ה הוא לאו דוקא, וגם אם הפרי או הירק יותר טוב מבושל, אם הוא טוב גם חי אז כן מברך את ברכתו גם חי. אמנם, זה רק בתנאי שדרך רוב העולם לאכלו כך חי, וזה כוונת המחבר בסר"ב ס"ב שכתב "אם אין דרך לאכלם", שצריך שיהיה דרך רוב בני אדם לאכלם גם חיים. ולא כמו המ"א שהבין שגם אם הרוב לא אוכלים, כיון שטובים גם חיים (וממילא מיעוט אוכלים) זה מספיק לכך שיברכו עליהם חיים את ברכתם הראויה.

המשנ"ב (סר"ה ס"ק ג') פסק כאליה רבה:

"(אבל קרא וסילקא וכרוב וכיוצא בהם, שטובים מבושלים) יותר מחיים - מלשון זה משמע דאף כשהם טובים חיים ג"כ כיון שהם יותר טובים כשהם מבושלים מברך שהכל (ב) ומ"מ אם דרך רוב בני"א לאכלם ג"כ כשהם חיים מברך בפה"א."

ובשעה"צ סק"ב:

"כן משמע מאליה רבה ודרך החיים והגר"ז, וכן מוכח מהלבוש והעטרת זקנים בסימן ר"ב סעיף י"ב, עיין שם. ומשמע מדברי האליה רבה, דלהמגן אברהם שמצדד לדינא כהתלמידי רבנו יונה, אף כשמיעוט בני אדם אוכלין אותן כשהם חיים, גם כן מברך אז עליהן בורא פרי האדמה, כיון שהם טובים לאכילה [אך לדינא אין מסכים כוותיה, עיין שם], ומהגר"ז משמע דגם המגן אברהם סבירא לה דדוקא כשרוב בני אדם אוכלין אותה גם חיים¹⁰¹:"

¹⁰¹ כיון שבמ"א לא כתוב בפירוש שמספיק מיעוט, אפשר גם להבין בו שצריך רוב, וכך הבין הגר"ז. אמנם מהמשנ"ב משמע שהבין כאליה רבה, (שלמ"א מספיק מיעוט) וכך סתם בשעה"צ בסר"ב, ולפי הבנה זו הלכנו במאמר.

ב. גדר "רוב בני אדם"

כאמור המשנ"ב פסק שאם טוב יותר מבושל צריך שיהיה דרך רוב בני"א לאכלו חי כדי לברך ברכתו הראויה כשהוא חי. מהו גדר רוב בני"א? אי אפשר לומר שהכונה שרוב בני"א אוכלים אותו דוקא חי או רוב פעמים חי, כי אז לכאורה זה קובע שהוא לא יותר טוב מבושל מחי (עיין הרחבה בסעיף ד' במאמר).

הפסק"ת (סימן רב אות ל) הבין ש"רוב" לאו דוקא וצריך שיהיה הדרך לאכול כן. לפי הבנתי, כוונתו שצריך שיהיה נחשב למעשה נורמאלי לאכלו חי ולא דבר זר ומוזר, אע"פ שלמעשה רוב האנשים לא אוכלים כך בפועל:

"... (אופן א') פרי או ירק (וקטניות בכלל) שהדרך לאוכלו גם חי וגם מבושל, אף על פי שבאחד מהאופנים הוא טעים ומשובח יותר, מכל מקום מברכין את ברכתו הראויה בין חי בין מבושל..."

ושם בהמשך (כלל א'):

"בכל מקום שאמרנו 'הדרך לאכלן חיים' 'הדרך לאכלן מבושלים', אין צריך שיהיה רוב גידול אותם פירות עומדים לכך, אלא הולכים אחר דרך בני אדם"

ושם בהערה 177:

"והכא אין צריך שיהיה דרך רוב בני אדם כן, אלא די שדרך בני אדם לאכול כן, וכ"מ בט"ז ומג"א וש"פ הכא ובסי' ר"ה שלא הזכירו לענין זה רוב בני אדם... וגם במשנ"ב לא נקיט לשון רוב (בסקס"ב) אלא לעניין שלא לברך את ברכתו הראויה לו כשהוא חי שאז ודאי צריך רוב (ואף יותר מכך 'שאיין הדרך לאכול אותו חי'), ואכן בסקס"א לא נקט לשון רוב אלא הרבה בני"א, וכן לקמן סוס"י ר"ה לא נקט לשון רוב אלא דרך בני"א באותו מקום וכו', וכן לשונו בעוד מקומות ומה שכתב בסי' ר"ה סק"ג רוב בני אדם, צריך לומר דלאו דווקא הוא..."

אכן במקומות במשנ"ב שהזכיר הפסק"ת מובאים לשונות של "הרבה בני"א" ו"דרך בני"א, אבל קשה לומר שבכל שאר המקומות (סר"ב סקס"ג וס"ד פעמיים, וגם מה שציין הפסק"ת, ר"ה סק"ג, וגם מה שהביא מסקס"ב לכאורה לפי הסברו המשנ"ב לא דייק) שכתב המשנ"ב "רוב" זה לאו דוקא. ועוד יותר שלכאורה משעה"צ שהבאנו לעיל (סר"ה סק"ב) לכאורה מבואר בפירוש שצריך דוקא רוב ממש:

"ומשמע מדברי הא"ר דלהמ"א שמצדד לדינא כהתר"י, אף כשמיעוט בני אדם אוכלין אותן כשהם חיים, גם כן מברך אז עליהן בורא פרי האדמה... ומהגר"ז משמע דגם המ"א סבירא לה דדוקא כשרוב בני אדם אוכלין אותה גם חיים¹⁰²:"

הרי מבואר בפירוש בשער הציון שהמ"א סובר שמספיק מיעוט, ואם המשנ"ב שפסק כאליה רבה סובר שלא צריך רוב, אז מה ההבדל בין המ"א לאליה רבה? ונראה דוחק לומר שלמ"א מספיק מיעוט קטן ולא"ר צריך מיעוט יותר גדול כדי שיחשב דרך.

וחשבתי אולי להסביר את המשנ"ב באופן שיסתדר גם עם המקומות שכתוב רוב וגם עם המקומות שלא כתוב, ואולי לכך התכוון גם הפסק"ת. שכשהמשנ"ב כותב שצריך שיהיה דרך

¹⁰² כאמור בהערה הקודמת, המשנ"ב לא הבין במ"א כמו שהבין הגר"ז אלא כמו שהבין הא"ר, אבל מתוך דבריו שמבאר במה חולק הגר"ז על הא"ר מתבארת מחלוקת המ"א והא"ר, לפי הבנת הא"ר.

רוב בנ"א לאכול כן, אין הכונה שרוב האנשים יאכלו כך את רוב האכילות, אלא שרוב בנ"א יאכלו לפעמים כך¹⁰³, כלומר שזו דרך אכילה מקובלת אצל רוב בנ"א אע"פ שבד"כ בוחרים לא לאכול את זה כך. וע"פ ההסבר הזה, מובן שהמשנ"ב כתב בדוקא "רוב בנ"א", כי אם יהיה מיעוט שאצלו זה הדרך, אבל לרוב בנ"א זה זר ומוזר, אז יהיה ברכתו כשהוא חי שהכל [לאליה רבה שכמותו פסק המשנ"ב, ובדיוק על זה חלק המ"א ואמר שגם מיעוט מועיל, כמובא בשעה"צ שהובא לעיל]]. ובמקומות שכתב המשנ"ב שצריך "הרבה בנ"א" ו"דרך בני אדם" בלי רוב, כונתו שלא צריך שיהיה רוב האכילות כך, אלא שזו דרך אכילה מקובלת על רוב בנ"א, ובחלק מהמקומות הזכיר את הרוב, ובחלק מהמקומות הזכיר שצריך שיהיה דרך אכילה מקובלת.

לגבי איך מחשבים את דרך בנ"א כתב במשנ"ב בשם החיי אדם שהכונה לדרך באותו מקום (- מדינה. ע"פ הפסק"ת) ולא בכל העולם.

ג. דין פירות וירקות שזרעם להאכל חיים

פירות וירקות שטובים גם חיים וגם מבושלים, מברכים עליהם ברכתם גם כשהם מבושלים, גם אם אין הדרך לאכלם מבושלים. ורק אם משתנים לגרועותא, וטובים יותר חיים, אז מברך עליהם כשהם מבושלים שהכל, כך פסק שולחן ערוך הרב (סימן רב סעיף טז):

"אפילו פירות שדרך אכילתם הוא כשהם חיים ולא מבושלים שאין דרך רוב העולם לבשלם לא נשתנית ברכתם בשביל שבישולם שכיון שהגיעו לכלל פרי כשהם חיים אין הבישול מבטל תורת פרי מהם והוא שלא נשתנה טעמם לגרועותא שהם טובים מבושלים כמו חיים אבל אם הם טובים יותר חיים מבושלים כיון שנשתנו מדרך אכילתם לגרועותא בטעמם ירדו ממעלתם ומברכים עליהם שהכל נהיה בדברו כשהם מבושלים".

וכתב הפסק"ת שכך גם מוכח מהמשנ"ב (אף שיש שסברו שהמשנ"ב חולק)

ד. הגדרות "טוב לאכלו" ו"דרך לאכלו"

יש לברר בכל הענין של הגדרת "טוב לאכילה" ו"דרך לאכלו" ברור יסודי. לכאורה, למה לא הסביר אף אחד שבסימן ר"ב כשכתב המחבר שאם אין דרך, הכונה שאע"פ שטובים חיים ומבושלים באותה מידה, בכל זאת אם אין דרך לאכלם חיים מברך עליהם שהכל. גם המ"א וגם הא"ר הבינו שמדובר שטובים יותר מבושלים, ונחלקו אם אין דרך כלל, או אין דרך רוב בנ"א. ועוד שאלה, אם נעיין בלשונו של שוע"ה שהובא בסעיף הקודם, נראה שהוא לא מזכיר דין של פירות וירקות שטובים יותר חיים מבושלים, או שטובים חיים ומבושלים באותה מידה, שהדרך לאכלם רק מבושלים.

מדברי המחצית השקל שהובאו לעיל בסעיף א' נבין ענין מהותי ברור המושגים:

¹⁰³ ואולי אפילו לא צריך שבפועל יאכלו כך מדי פעם, אלא מספיק שבאופן עקרוני אין להם התנגדות וזה לא מוזר ואם יהיו באיזה מקום ויגישו את זה אז יאכלו. וזה כבר ממש קרוב להגדרת הפסק"ת שלא צריך רוב ממש, אלא שזה הדרך. רק שכאמור למעלה, ע"פ הסבר זה לא צריך לדחוק את המשנ"ב היכן שכתב 'רוב', כי זה בדוקא, שצריך רוב כזה שאין להם התנגדות עקרונית וזה לא זר ומוזר להם.

"והבין מ"א מה שכתוב אין דרך לאכלן חיים, על כרחך אין ראויים חיים, דאם לא כן אפילו שמבושלים יותר טובים, מכל מקום דרך לאכלן גם חיים, אלא על כרחך בעינן דוקא שלא יהיו נאכלים כלל חיים".

אומר המחצית השקל, ששני המושגים "טוב לאכילה" ו"דרך לאכלו" לא יכולים להיות מנותקים לגמרי. אם יש פרי או ירק שאין דרך לאכלו חי כלל, זה מפני שהוא אינו טוב לאכילה חי כלל. אם הוא היה טוב לאכילה, (אפילו שיותר טוב מבושל), אז היה לפחות מיעוט שאוכלים אותו כד.

כמו כן אפשר לומר, שלא יכול להיות פרי או ירק שטוב חי ומבושל באותה מידה שאין דרך לאכלו חי לרוב בני אדם. אם אין דרך רוב בנ"א לאכלו חי, זה מוכיח וקובע שהוא יותר טוב מבושל מחי. אמנם, יכול להיות פרי או ירק שטוב גם חי אבל אין דרך לאכלו. יש הגדרה אובייקטיבית לשאלה מה נחשב טוב יותר, ויש אחרי זה עוד שאלה מה דרך בנ"א לעשות עם הפרי הזה שמוגדר טוב יותר מבושל, האם נוהגים לאכלו כך חי או לא. אבל אם אין דרך לאכלו, אז זה כבר משנה את ההגדרה האובייקטיבית ל"טוב" חי או מבושל.

לכן עכשיו נבין, שאף אחד לא הסביר את סר"ב סי"ב שהכונה שטובים באותה מידה ובכל זאת אין דרך לאכלם חיים. אין דבר כזה, אם אין דרך לאכלם חיים, אז לא יכול להיות שהם טובים חיים ומבושלים באותה מידה. מה כן יכול להיות? יכול להיות שהם לא טובים כלל חיים, או שהם טובים מבושלים יותר מחיים. המ"א הבין שהם לא טובים כלל חיים, כי מספיק דרך מיעוט בנ"א, ואם היו טובים קצת חיים היה גם את המיעוט הזה, והא"ר סובר שהם טובים מבושלים יותר מחיים, ובכ"ז צריך דרך רוב בנ"א.

יוצא שפרי או ירק שטוב גם חי אבל יותר טוב מבושל, יכול להיות שיהיה דרך לאכלו למיעוט בנ"א או לרוב בנ"א. אבל אם הוא לא טוב חי כלל במילא לא יהיה דרך לאכלו כלל וכן להפך, אם אין דרך לאכלו כלל אז הוא מוגדר כאינו ראוי לאכילה כלל (כדברי המחצה"ש).

עכשיו תהיה גם תשובה לשאלה על השוע"ה, מדוע לא הוזכר דין פרי או ירק שטובים יותר חיים אבל אין דרך לאכלם חיים. יכול להיות פירות וירקות שטובים באותה מידה ואין דרך לאכלם מבושלים, שבכך עוסק השוע"ה שלא משתנית ברכתם, מכיוון שלא טורחים לבשלם כי הם טובים גם חיים. אבל אם הם טובים יותר חיים, או אפילו באותה מידה, אז לא יכול להיות שלא יהיה דרך לאכלם חיים, כי מדוע טורחים לבשלם תמיד אם הם טובים חיים באותה מידה? זה מוכיח וקובע שהם טובים יותר מבושלים.